

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

з теми: **ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ
КРАЄЗНАВЧИМ ПРОСТОРОМ У ПРОЦЕСІ ТУРИСТИЧНИХ
ПОДОРОЖЕЙ**

Виконав: здобувач вищої освіти
освітньо-професійної
програми Дошкільна освіта
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
денної форми здобуття вищої освіти
ІВАНІК Марко Євгенович

Керівник:
ГАЛАМАНЖУК Леся Людвігівна,
доктор педагогічних наук, професор

Рецензент:
КРИВОШЕЯ Тетяна Михайлівна
Кандидат педагогічних наук, доцент,
Завідувач кафедри дошкільної освіти
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

Кам'янець-Подільський, 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ 6-7 РОКІВ УЯВЛЕНЬ ПРО РІДНИЙ КРАЙ ЗАСОБАМИ ВІРТУАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ.....	10
1.1. Особливості формування у дітей 6-7 років уявлень про рідний край.....	10
1.2. Віртуальні екскурсії як засіб формування в дітей 6-7 років уявлень про рідний край.....	19
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ 6–7 РОКІВ УЯВЛЕНЬ ПРО РІДНИЙ КРАЙ ЗАСОБАМИ ВІРТУАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ.....	24
2.1 Виявлення рівня сформованості у дітей 6–7 років уявлень про рідний край.....	24
РОЗДІЛ 3. ЗМІСТ І ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ 6–7 РОКІВ УЯВЛЕНЬ.....	27
3.1. Організація з ознайомлення дошкільників з елементами картографії та туристичних позначок	27
3.2. Оцінювання динаміки рівня сформованості в дітей 6–7 років уявлень про рідний край.....	32
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК	ВИКОРИСТАНИХ
ДЖЕРЕЛ.....	52

ВСТУП

В умовах сучасного суспільства особливої актуальності набуває проблема недостатньої обізнаності дітей дошкільного віку з історією та культурою рідного краю. Нині спостерігається втрата інтересу молодшого покоління до вивчення історії своєї держави, національної спадщини та культурних традицій, що засвідчує низький рівень громадянської культури. Одним із провідних напрямів патріотичного виховання дитини є формування уявлень про рідний край.

На державному рівні підкреслюється значення цієї проблеми, що відображено у Національній доктрині розвитку освіти України, де визначено: завдання сучасної системи освіти полягає у вихованні підростаючого покоління в дусі патріотизму, моральності, поваги до прав і свобод людини, толерантності та відповідальності за збереження культурної спадщини. У Конвенції ООН про права дитини (стаття 29) також наголошується, що освіта має бути спрямована на виховання поваги до культурної самобутності, мови, національних цінностей своєї країни та рідного краю.

У Законі України «Про освіту» одним із принципів державної політики у сфері освіти визначено збереження й розвиток національних і регіональних культур, що передбачає необхідність ознайомлення дітей із традиціями та культурою своєї місцевості. Відповідно до Базового компонента дошкільної освіти (2021 р.), важливим завданням є формування у дошкільників почуття належності до своєї «малої батьківщини», виховання ціннісного ставлення до неї, що є складовою соціально-комунікативного розвитку дитини.

У межах освітньої галузі «Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі» наголошується на інтеграції навчального та краєзнавчого матеріалу для формування у дітей елементарних уявлень про себе, своє довкілля, рідний край, державу, про соціокультурні цінності, традиції та свята.

Питання ознайомлення дітей дошкільного віку з рідним краєм досліджували відомі українські педагоги – С. Русова, В. Сухомлинський, А. Богущ, О. Кононко, Н. Гавриш, Т. Поніманська, а також європейські

дослідники – Ф. Фребель, М. Монтесорі, С. Дьюї, які наголошували на значенні безпосереднього пізнання дитиною навколишнього світу та на формуванні в неї морально-ціннісного ставлення до Батьківщини.

Отже, аналіз наукових джерел і нормативних документів підтверджує важливість збагачення уявлень дітей старшого дошкільного віку про рідний край.

Дошкільний вік – це сензитивний період для формування знань і уявлень про рідну місцевість. У цей період дитина активно пізнає довкілля, однак через переважання наочно-образного мислення їй складно оперувати абстрактними поняттями. Саме тому важливими стають такі форми пізнання, які поєднують візуальність, емоційність і пізнавальний інтерес. Одним із таких сучасних засобів є віртуальні екскурсії, які дозволяють дітям у доступній формі ознайомлюватися з природою, історією, культурою, традиціями своєї місцевості.

Виходячи з цього, можна визначити основне протиріччя між необхідністю формування у дітей 6–7 років уявлень про рідний край та недостатнім використанням потенціалу віртуальних екскурсій у цьому процесі.

Проблема дослідження: які можливості мають віртуальні екскурсії у формуванні в дітей 6-7 років уявлень про рідний край?

Тема дослідження: Формування у дітей 6-7 років уявлень про рідний край засобами віртуальних екскурсій.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити можливості формування у дітей 6-7 років уявлень про рідний край за допомогою віртуальних екскурсій.

Об’єкт дослідження: процес формування у дітей 6-7 років уявлень про рідний край.

Предмет дослідження: віртуальні екскурсії як засіб формування у дітей 6-7 років уявлень про рідний край.

Гіпотеза дослідження: процес формування у дітей 6-7 років уявлень про рідний край буде ефективним, якщо:

– розвивальне предметно-просторове середовище збагачене засобами для проведення віртуальних екскурсій;

– тематика й зміст екскурсій відповідають краєзнавчому спрямуванню та віковим особливостям дітей;

– віртуальні екскурсії інтегровані у спільну діяльність вихователя й дітей у різних режимних моментах.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні засади формування у дітей 6-7 років уявлень про рідний край засобами віртуальних екскурсій.

2. Визначити рівень сформованості у дітей старшого дошкільного віку уявлень про рідний край.

3. Розробити й апробувати зміст роботи з використанням віртуальних екскурсій.

Для реалізації поставлених завдань застосовано комплекс методів:

– теоретичні – аналіз психолого-педагогічної літератури (О. Кононко, Н. Гавриш, Л. Калуська, В. Сухомлинський, Ф. Фребель, М. Монтессорі, Дж. Дьюї);

– емпіричні – педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи), спостереження, тестування;

– методи обробки результатів – кількісний і якісний аналіз отриманих даних.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали праці, присвячені проблемі патріотичного виховання та формування уявлень про рідний край у дошкільників (А. Богущ, Н. Гавриш, О. Кононко, В. Сухомлинський, І. Бех, І. Кудрявцев, Л. Калуська, О. Савченко, Л. Виготський, М. Монтессорі, Д. Брунер).

Експериментальна база дослідження: заклад дошкільної освіти № 9 «Сонечко» м. Кам'янця-Подільського. У дослідженні брали участь 18 дітей віком 6-7 років.

Наукова новизна дослідження полягає в розробленні моделі використання віртуальних екскурсій для формування у дітей 6-7 років уявлень про рідний край.

Теоретичне значення – у визначенні педагогічних умов ефективного використання цифрових засобів у краєзнавчій роботі з дошкільниками.

Практичне значення – у можливості використання результатів дослідження вихователями закладів дошкільної освіти для організації освітнього процесу на краєзнавчій основі з використанням цифрових технологій.

Емоційно-ціннісне ставлення дітей до навколишньої дійсності у своїй сукупності сприяє формуванню в дошкільників поваги до рідного краю, його історичного минулого, культурних складових, усвідомленню власної належності до малої Батьківщини та України.

Набуття дітьми початкових уявлень про рідний край реалізується через ознайомлення з особливостями місцевості – природними, географічними, культурно-історичними та національними. У межах краєзнавчої освіти вирішуються також завдання патріотичного виховання дошкільників. Як зазначав В. Сухомлинський, духовне збагачення особистості неможливе без почуття любові до рідної землі, до Батьківщини.

Н. Гавриш у своїх працях підкреслює важливість демонстрації дітям складності та багатогранності історичного минулого рідного краю, що допомагає формувати у них емоційне ставлення до культурної спадщини. На думку О. Кононко, для збереження історико-культурних надбань держави дітей потрібно змалку знайомити з історією, традиціями, звичаями та культурними особливостями рідної місцевості, адже це сприяє вихованню толерантності й поваги до представників різних народів і культур.

За твердженням А. Богуш, виділення у змісті ознайомлення дітей з рідним краєм найважливіших елементів історичного минулого дозволяє не лише поглибити знання, а й навчити дитину застосовувати їх у сучасному контексті. Для підтримання інтересу до пізнання рідного міста або села необхідна раціональна організація навчання, що спирається на комплекс різноманітних

методів і засобів. Так, спостереження у поєднанні з набутими знаннями стимулює розвиток мислення, пізнавальної активності та допитливості дошкільників.

Серед найефективніших форм роботи з дітьми щодо формування уявлень про рідний край українські педагоги (О. Савченко, Л. Калуська, І. Кудрявцев) виокремлюють екскурсії вулицями міста чи села, відвідування історичних музеїв, огляд пам'яток і визначних місць, тематичні прогулянки, перегляд відео- та фотоілюстрацій про рідний край, зустрічі з місцевими діячами культури та мистецтва, участь у творчих проектах, виставках, конкурсах, народних святах.

О. Федій виділяє основні групи уявлень, які необхідно формувати в дітей старшого дошкільного віку:

- про природу рідного краю (особливості клімату, розташування, рослинний і тваринний світ);
- про живий світ місцевості (птахів, тварин, комах, їх значення для екосистеми регіону);
- про історичне минуле рідного міста чи села (походження назви, історія заснування, видатні постаті, визначні події, що вплинули на розвиток місцевості);
- про культурні пам'ятки й архітектурні об'єкти;
- про символіку регіону (герб, прапор, колористика, народні орнаменти).

І. Бех і Т. Поніманська розглядають духовно-моральний потенціал рідного краю як основу патріотичного виховання дошкільників. На їхню думку, ознайомлення дітей із рідною місцевістю сприяє:

- вихованню любові до рідної землі;
- формуванню поваги до праці людей;
- розвитку інтересу до народних традицій і ремесел;
- формуванню почуття гордості й відповідальності за Батьківщину;
- вихованню дбайливого ставлення до природи.

Л. Калуська наголошує, що під час ознайомлення дітей із рідним краєм педагог має здійснювати цілеспрямований відбір вражень і фактів, доступних для сприймання дітьми 6-7 років: це природа, праця людей, традиції, народні промисли, визначні місця. Тому важливо забезпечити ретельний добір навчально-краєзнавчого матеріалу та продуману демонстрацію специфіки місцевості.

Т. Поніманська у своїх дослідженнях доводить доцільність системної педагогічної діяльності, спрямованої на виховання у старших дошкільників любові до рідного краю. Автор розробила цикл занять, побудованих на матеріалі рідного регіону, що передбачають розвиток інтересів, емоційного відгуку, естетичного сприйняття краси рідної природи та довкілля.

До методів і засобів формування у дітей уявлень про рідний край віднесено:

- емоційні оповідання про природу і людей краю;
- спостереження й прогулянки;
- бесіди про побут і працю мешканців;
- відвідування пам'ятних місць і музеїв;
- ознайомлення з героїчними сторінками історії, народними традиціями;
- організацію свят, виставок і народних дійств;
- розгляд ілюстрацій, картин, репродукцій;
- збирання краєзнавчого матеріалу разом із батьками.

Окрім традиційних форм, сучасна педагогіка пропонує інноваційні підходи до краєзнавчої роботи з дошкільниками: інтегровані заняття, віртуальні екскурсії, мультимедійні презентації, тематичні вікторини, дослідницькі міні-проекти, спільні прогулянки з родинами дітей до місць культурної спадщини громади.

Л. Артемова пропонує поетапну реалізацію роботи з формування у дітей уявлень про рідне місто, що враховує вікові особливості розвитку дитини. Провідною метою є створення педагогічних умов, за яких процес формування уявлень про рідний край відбувається не лише в межах засвоєння програмного

матеріалу, а й у процесі взаємодії з довкіллям і родинно-громадським середовищем.

Сутність цієї роботи полягає у розкритті перед кожною дитиною багатогранності історичного минулого, культурних надбань та їх зв'язку із сучасністю. Під час ознайомлення з рідним містом діти не лише отримують знання про його історію й культуру, а й беруть участь у творчій, пошуковій, соціально значущій діяльності.

На думку Н. Лисенко, ефективним засобом виховання любові до рідного краю є впровадження інновацій:

- створення змістовних освітніх програм краєзнавчого спрямування;
- підготовка педагогів до роботи з краєзнавчим матеріалом;
- залучення дітей до соціально значущих подій і ініціатив;
- проведення спеціальних занять і сімейних проєктів;
- організація партнерства між закладами дошкільної освіти, родинами та місцевими громадами.

Таким чином, виховання має бути спрямоване на формування у дітей доброзичливого ставлення до людей, природи, історії, розвиток почуття гордості за рідний край і усвідомлення власної причетності до його минулого й сучасного. Необхідним є створення регіонально орієнтованих програм педагогічного супроводу, які сприятимуть формуванню у старших дошкільників ціннісного ставлення до малої Батьківщини, її культурної спадщини та історичної пам'яті.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ 6-7 РОКІВ УЯВЛЕНЬ ПРО РІДНИЙ КРАЙ ЗАСОБАМИ ВІРТУАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ

1.1. Особливості формування у дітей 6-7 років уявлень про рідний край

Сучасна система освіти України орієнтована на забезпечення історичної зрілості поколінь, збереження національної культури та традицій, формування відповідального ставлення до історико-культурної спадщини. У працях українських та європейських дослідників у сфері дошкільної педагогіки (І. Бех, О. Савченко, В. Сухомлинський; J. Dewey, M. Montessori, J. Bruner) підкреслюється, що діти дошкільного віку здатні пізнавати культурні цінності, виявляти інтерес до навколишнього середовища та осмислювати його у доступних формах [2,22].

Питання формування уявлень про рідний край, дитячу ідентичність та культурну самоусвідомленість розглядаються у працях С. Русової, Г. Ващенко, О. Сухомлинської, Н. Гавриш, а також у дослідженнях, присвячених міжкультурній комунікації та локальній культурі (Hooper-Greenhill, 2007; Falk & Dierking, 2016).

Українські науковці (С. Русова, О. Сухомлинська, Н. Гавриш) наголошують, що формування у дітей знань про рідний край є важливим компонентом становлення особистості, сприяє розвитку відповідального ставлення до культурних традицій, формує відчуття належності до нації та локальної спільноти [Русова, 2018; Гавриш, 2020].

Зростання ролі регіональної політики в освіті зумовило появу досліджень, присвячених введенню регіонального компоненту в зміст дошкільної освіти. У роботах українських педагогів (В. Сухомлинський, Н. Гавриш, К. Крутій; а також європейських авторів – Hooper-Greenhill, Falk, Hein) наголошується на важливості інтеграції регіональної складової у зміст освітніх програм [Сухомлинський, 2019; Hein, 1998; Falk & Dierking, 2016].

У контексті краєзнавчого підходу підкреслюється значущість роботи з локальним культурним середовищем: традиціями, історичними постатями, природою, символами та мистецтвом. Н. Гавриш [2020] зазначає, що ознайомлення дітей із феноменами локальної культури формує у них основу для становлення громадянської ідентичності.

Європейські науковці (М. Montessori, Н. Gardner) відзначають, що обізнаність із довкіллям сприяє розвитку когнітивних здібностей, емоційної чутливості та критичного мислення, а також підтримує природну цікавість дитини [Montessori, 2013; Gardner, 2011].

Особливу роль у формуванні уявлень про рідний край відіграє музейна педагогіка. Дослідники Hooper-Greenhill (2007), Hein (1998) та Falk & Dierking (2016) підкреслюють, що знайомство з культурною спадщиною через музейні та віртуальні екскурсії стимулює емоційне осмислення матеріалу, сприяє узагальненню знань та їх інтеграції з особистим досвідом.

Важливість занурення дітей у культурно-історичний простір підкреслював В. Сухомлинський, який вважав, що любов до Батьківщини формується через емоційну прив'язаність до природи, рідної мови, культури та людських взаємин [Сухомлинський, 2019]. Педагог стверджував, що без досвіду щирого переживання краси рідного краю неможливо формувати духовність і моральність особистості.

Погляди Jan Amos Comenius на пізнання світу вбачають у чуттєвому досвіді основу усвідомлення довкілля, а отже – важливість безпосереднього знайомства з природою і культурою малої батьківщини. Bruner (1996), опанування культурних знань сприяє формуванню спільного символічного поля, у якому дитина усвідомлює себе частиною культурної спільноти. Це положення відображене в сучасних українських теоретико-методичних підходах до національно-патріотичного виховання дітей (Бех, 2019; Савченко, 2020).

Початкове формування уявлень про малу батьківщину здійснюється через ознайомлення дітей із природними, географічними, культурно-історичними та

етнічними особливостями регіону. Водночас реалізуються завдання патріотичного виховання, що відображено у працях В. Сухомлинського, Г. Ващенко, І. Беха, які наголошували на важливості духовно-моральної єдності особистості з рідним краєм [Сухомлинський, 2019; Бех, 2019; Ващенко, 2018].

Дослідники музейної педагогіки Hooper-Greenhill (2007), Hein (1998), Falk & Dierking (2016) підкреслюють, що занурення дітей у культурний простір рідного краю сприяє глибшому осмисленню історичного минулого та формуванню базових уявлень про історичну спадщину.

Так само, як зауважує О. Сухомлинська (2020), опанування історії і традицій рідного краю формує підґрунтя для розвитку в дитини почуття гідності, усвідомлення особистої належності до культурної спільноти, а також пошани до надбань попередніх поколінь.

Погляди Jan Amos Comenius, Maria Montessori, Jean Piaget, Jerome Bruner узгоджуються з позицією сучасних українських учених у тому, що формування пізнавального інтересу базується на активному дослідженні довкілля, залученні сенсорного досвіду та емоційного осягнення культурного контексту [Comenius, 1982; Montessori, 2013; Piaget, 2001; Bruner, 1996].

Серед найбільш ефективних форм педагогічної роботи щодо формування уявлень про рідний край виокремлюють:

- тематичні екскурсії містом чи селом;
- відвідування музеїв, галерей, культурних центрів;
- ознайомлення з пам'ятками історії та архітектури;
- прогулянки визначними місцями;
- перегляд презентацій, документальних фільмів;
- розгляд ілюстративних матеріалів, репродукцій;
- зустрічі з відомими діячами мистецтва, науки, культури;
- участь у пізнавальних іграх, тренінгах, творчих майстернях;
- організація тематичних виставок і проєктів;
- залучення сім'ї до спільних заходів [Falk & Dierking, 2016; Гавриш, 2020].

Подібні форми діяльності сприяють активізації пізнавальних процесів у дітей, стимулюють емоційно-ціннісне ставлення до рідного краю, створюють умови для практичного застосування отриманих знань у взаємодії з довкіллям.

Систематизуючи підходи до формування уявлень про малу батьківщину, Ю. Антонов виокремлює провідні блоки змісту:

1. особливості природи рідного краю;
2. тваринний світ;
3. історичне минуле, видатні постаті;
4. культурні пам'ятки та символи;
5. основні традиції краю.

Дослідники Hooper-Greenhill (2007), Hein (1998) та Falk & Dierking (2016) наголошують, що ознайомлення дітей із культурною спадщиною передбачає:

- розвиток емоційної чутливості;
- формування досвіду пізнання;
- стимулювання здатності оцінювати явища;
- підтримку інтересу до історії та культури.

В. Сухомлинський підкреслював, що пізнання краси рідної землі є засобом осягнення духовних цінностей і усвідомлення власної ідентичності. Він наголошував, що без почуття любові до рідної культури неможливо сформувати гуманістичний світогляд [Сухомлинський, 2019]. На думку сучасних українських науковців (Н. Гавриш, К. Крутій), педагогічний супровід пізнання дітьми культурного простору рідного краю має передбачати:

- створення змістово-збагаченого освітнього середовища;
- використання інтерактивних форм взаємодії;
- міждисциплінарний підхід (поєднання природи, історії, мистецтва);
- залучення сім'ї та громади;
- співпрацю з музеями, культурними центрами .

Значний внесок у розвиток музейної педагогіки зробили G. Hein (1998), E. Hooper-Greenhill (2007), які підкреслюють цінність інтерактивних форм

взаємодії з культурними об'єктами, зокрема через мультимедійні засоби, віртуальні екскурсії та проектну діяльність.

Однією з ключових умов ефективного формування уявлень про рідний край є використання різних видів діяльності, що стимулюють емоційно-ціннісне ставлення дитини до довкілля. За висновками Hooper-Greenhill (2007) та Hein (1998), найбільш результативними є інтегровані заняття, проекти, дослідницька діяльність, екскурсії реальні та віртуальні, під час яких діти знайомляться з природою, історією, культурою та символами свого краю.

Дослідження українських авторів (Н. Гавриш, К. Крутій, О. Сухомлинська) підтверджують, що ціннісне ставлення до рідного краю формується завдяки комплексному залученню дітей до пізнання культурно-історичного середовища через взаємодію з об'єктами природи, мистецтва, традиційної культури та соціуму [Гавриш, 2020; Крутій, 2021].

Педагог акцентує увагу на розвитку емоційно-образного мислення, що сприяє формуванню стійкого інтересу до минулого своєї громади, історичного минулого та сучасного культурного життя краю. На цьому наполягає і V. Falk, який вказує, що пізнання культури відбувається через діалог дитини зі світом символів, артефактів, оповідань та практик, котрі формують відчуття належності до спільноти [Falk & Dierking, 2016].

Особливу увагу приділяють використанню інноваційних методів, серед яких – цифрові технології, інтерактивні платформи та віртуальні екскурсії. Вони дозволяють занурити дитину в середовище, що є недоступним через географічну віддаленість, стан збереження об'єкта або інші обставини. На думку дослідників музейної освіти Е. Hooper-Greenhill (2007) та J. Hooper-Greenhill (2013), віртуальна взаємодія з культурним простором сприяє формуванню когнітивної гнучкості, історичної уяви та розширює межі освітнього середовища.

У цьому контексті варто підкреслити важливість педагогічного супроводу: саме педагог спрямовує діяльність дітей, добирає оптимальні методи, створює умови для розвитку дослідницьких умінь. За позицією І. Беха (2019),

вихователь формує гуманістично ціннісну позицію дитини, підтримує її індивідуальний розвиток і сприяє формуванню світоглядних орієнтацій.

У процесі ознайомлення дітей з історичними та культурними особливостями рідного краю виокремлено такі завдання:

1. виховання любові до батьківщини;
2. формування поваги до праці людей;
3. підтримка інтересу до традицій та промислів;
4. розвиток гордості й відповідальності за рідний край;
5. виховання дбайливого ставлення до природи [Сухомлинський, 2019; Бех, 2019].

Ці положення перегукуються з ідеями J. Dewey, який наголошував на тому, що досвід, пов'язаний зі змістом культури, сприяє розумінню цінності спільноти та формує громадянську позицію з метою формування в дітей стійких емоційних зв'язків із культурним та природним середовищем педагогу необхідно здійснювати добір змісту, доступного для сприйняття відповідно до вікових особливостей дітей. На думку Н. Гавриш (2020), оптимальними є теми, що стосуються природи, праці людей, видатних постатей, народних традицій, пам'яток культури, а також легенд і переказів, пов'язаних із регіоном.

Комбінування методів (спостереження, екскурсії, дидактичні ігри, проєкти, бесіди, художнє слово, мистецькі практики) забезпечує багатогранний вплив на розвиток особистості, стимулюючи її інтелектуальну, емоційну та творчу активність.

Особливо ефективними є інтегровані заходи, що поєднують ознайомлення з природою, історією та культурою регіону. За даними Hein (1998), інтеграція сприяє глибокому розумінню явищ та формуванню системного мислення.

У дослідженнях Hooper-Greenhill (2007) та Falk & Dierking (2016) підкреслюється, що віртуальні екскурсії є ефективним інструментом для ознайомлення дітей з культурною спадщиною. Вони дають змогу забезпечити індивідуальний темп пізнання, доступність об'єктів, візуальну деталізацію й інтерактивність, що сприяє розвитку стійкого пізнавального інтересу.

Віртуальні екскурсії забезпечують:

- розширення уявлень про навколишній світ;
- розвиток дослідницьких навичок;
- формування емоційно-ціннісного ставлення до культурних об'єктів;
- інтеграцію інформації з інших галузей (мистецтво, історія, природознавство).

У процесі проведення роботи з дітьми щодо формування уявлень про рідний край важливим є поетапне планування освітньої діяльності. На це вказують як українські, так і європейські науковці (Сухомлинський, Гавриш, Крутій; Hooper- Greenhill, Falk, Hein), наголошуючи, що представлені дітям знання мають бути систематизовані, поступово ускладнюватися, містити зв'язок із реальним життям та особистим досвідом дитини [Сухомлинський, 2019; Гавриш, 2020; Hein, 1998].

Педагогічна діяльність має ґрунтуватися на принципах:

- доступності;
- наочності;
- систематичності;
- інтегративності;
- діяльнісного підходу;
- особистісної значущості.

Це відповідає концепціям J. Dewey (2008) та M. Montessori (2013), які розглядали навчання як цілісний процес, побудований на особистому досвіді дитини, її інтересах та активній участі у пізнанні навколишнього світу.

Реалізація педагогічної діяльності щодо формування уявлень про рідний край може містити:

- демонстрацію природної та історико-культурної цінності рідної місцевості;
- створення умов для практичного взаємозв'язку дитини з довкіллям;
- організацію спостережень;
- творчі завдання та художньо-естетичну діяльність;

- роботу з картами, схемами;
- використання дитячої літератури;
- моделювання;
- тематичні проєкти;
- віртуальні подорожі.

Такі підходи сприяють формуванню емоційно-ціннісного ставлення до рідного краю та закладають основу громадянської ідентичності.

Зарубіжні дослідники музейної педагогіки (Hein, 1998; Hooper-Greenhill, 2007; Falk & Dierking, 2016) підкреслюють, що побудова освітнього процесу на основі дослідницького методу дозволяє дітям самостійно відкривати нові знання, формувати гіпотези, робити висновки, а також засвоювати соціально-культурні цінності через особистісний досвід.

У цьому аспекті важливою є робота з батьками та місцевою громадою. Участь батьків у тематичних заходах, екскурсіях та проєктах сприяє зміцненню зв'язку дитини зі своєю малою батьківщиною, передає від покоління до покоління традиції, моральні цінності, життєвий досвід. Ця ідея розвивається у працях Г. Ващенко та О. Сухомлинської, які наголошували на ролі родинного середовища в національному вихованні [Ващенко, 2018; Сухомлинська, 2020].

Важливу роль відіграють методи, пов'язані з емоційним переживанням:

- художнє слово,
- народна творчість,
- легенди та перекази,
- спогади старших,
- пісні, музика,
- символи місцевості.

В. Сухомлинський зазначав, що без емоційного переживання краси рідного краю неможливо сформувати любов до Батьківщини, адже почуття є основою духовного розвитку .

Інноваційні форми, що активно використовуються в європейських практиках (Hooper-Greenhill, 2007; Falk & Dierking, 2016), включають:

- цифрові інтерактивні карти;
- віртуальні тури музеями;
- 3D-візуалізації історичних пам'яток;
- застосунки з елементами AR/VR;
- мультимедійні презентації;
- онлайн-зустрічі з експертами;
- інтернет-проекти.

Віртуальні екскурсії дають можливість розширити межі пізнання, забезпечити доступ до унікальних історико-культурних об'єктів, адаптувати темп та зміст навчання відповідно до індивідуальних потреб дитини.

Сутність роботи із застосуванням віртуальних екскурсій полягає в тому, що дитина знайомиться з різними об'єктами культурної та природної спадщини, може спостерігати за ними у високій якості, бачити деталі, які недоступні під час звичайного відвідування.

Це сприяє формуванню:

- широкого світогляду;
- пізнавального інтересу;
- уміння співвідносити минуле з сучасністю;
- навичок аналізу;
- здатності до рефлексії.

Такі положення узгоджуються з ідеями Bruner (1996), який наголошував, що опанування культурних знань є основою розвитку мислення та соціальної ідентичності дитини.

1.2. Віртуальні екскурсії як засіб формування в дітей 6-7 років уявлень про рідний край

В умовах динамічно мінливого світу та ускладнення технологій особливої актуальності набуває інформатизація освіти, зокрема й дошкільної. Серед різноманіття форм освітньої діяльності особливий інтерес у контексті нашого дослідження становлять віртуальні екскурсії як засіб формування в старших дошкільників уявлень про рідний край.

Екскурсія розглядається як специфічне навчально-виховне заняття, що переноситься у простір музею, виставки або культурного об'єкта та має чітко окреслені освітні й виховні цілі (О. Савченко, Н. Гавриш, Т. Поніманська).

У методичному вимірі віртуальні екскурсії є інноваційною формою навчання і виховання дошкільників. Як організаційна форма освітньої діяльності вони якісно відрізняються від реальної екскурсії завдяки віртуальному відтворенню реальних об'єктів. Серед переваг – доступність, можливість повторного перегляду, наочність і широкий спектр інтерактивних завдань (Н. Морзе, О. Овчарук, О. Спирін).

Віртуальні екскурсії дають дітям змогу знайомитися з рідним краєм, дізнаватися його історію, культуру, звичаї; у процесі таких подорожей дошкільники здобувають поглиблені знання та уявлення про свій регіон, природу, культурні традиції народу.

За змістом і технічним втіленням виокремлюють такі способи створення віртуальних екскурсій: презентації, гіпертекстові маршрути (графічні карти, гіперпосилання), використання геоінформаційних сервісів (онлайн-карти), 3D-моделювання, панорамні композиції (Н. Морзе, М. Лещенко).

Мультимедійна віртуальна екскурсія – це програмно-інформаційний продукт у форматі гіпертексту для наочного подання матеріалів в інтегрованому вигляді. Вона містить фрагменти інформації, поєднані спеціальними переходами-посиланнями; пересування між ними імітує рух екскурсійним маршрутом – від об'єкта до об'єкта – з отриманням нової інформації (О. Овчарук).

Важливою перевагою віртуальної екскурсії є можливість самостійного добору матеріалу педагогом, планування маршруту і подальшого коригування змісту відповідно до поставлених цілей і інтересів дошкільників. Доступність і повторюваність перегляду посилюють дидактичний ефект.

Віртуальна екскурсія дозволяє здобути візуальні відомості про місця, недоступні для реального відвідування, та суттєво економить час. Вона навчає методам пошуку, систематизації й наочного подання інформації, підвищує мотивацію до пізнання та самостійного пошуку.

У класифікаціях освітніх проєктів віртуальні екскурсії відносять до інформаційних проєктів, що потребують збирання, аналізу й узагальнення відомостей, водночас містять елементи дослідницьких проєктів (І. Бех, А. Богуш).

- ✓ Алгоритм підготовки та проведення віртуальної екскурсії
- ✓ створення творчих мікрогруп, визначення вікового складу «екскурсантів»;
- ✓ розроблення теми згідно з календарним планом і тематикою;
- ✓ визначення мети і завдань;
- ✓ добір об'єктів маршруту за тематичним і хронологічним принципами (укладання бібліографії та джерельної бази, їх опрацювання);
- ✓ підготовка ілюстративної бази (сканування/добір світлин, схем, мап) – візуальна основа екскурсії;
- ✓ складання маршруту-відеоряду (фото/відео) з «зупинками»;
- ✓ визначення можливостей PowerPoint чи аналогів (анімації, гіперпосилання, тригери, звук) для реалізації;
- ✓ підготовка тексту (вступ – встановлення контакту, основна частина – поєднання показу з розповіддю, завершення – узагальнення, висновки, відповіді на запитання).
- ✓ демонстрація екскурсії; добір об'єктів рідного краю за критеріями: пізнавальна цінність, репрезентативність/популярність, унікальність, збереженість, локалізація (Л. Калуська, О. Кононко).

Відмінність екскурсійної програми від суто інтерактивної полягає в ролі вихователя як екскурсовода. Для груп 15-20 осіб можливе поділ на підгрупи з інтервалом між показами 10-15 хвилин. Вибір технічних засобів (ноутбук, проєктор, інтерактивна дошка) зумовлений формою проведення (Н. Морзе).

Для наочності педагог формує «портфель екскурсовода» - максимально збагачує візуальний ряд емоційно привабливими для дошкільників матеріалами. Методичні прийоми визначають успішність: презентація з мовним і музичним супроводом, короткими коментарями, проблемними запитаннями (Т. Поніманська).

Методика спирається на демонстрацію об'єктів рідного краю з вербальним викладом ключових подій, пов'язаних з ними. Для максимальної ефективності поєднуються прийоми показу та голосового супроводу.

Віртуальний тур – це реалістичне відображення тривимірного простору на екрані: сферичні/циліндричні панорами, об'єднані інтерактивними «гарячими точками», іноді – 3D-об'єкти, звичайні фото, підписані спалахуючи вікнами, графічними елементами керування (М. Лещенко).

За допомогою віртуальних екскурсій дошкільники можуть «відвідати» історичні місця, музеї, парки, площі, культурні центри, вулиці; формат варіюється від фото- до відеоподорожей.

Перед проведенням варто з'ясувати в бесідах, що саме дітям цікаво, переглянути попередні фото/кадри, після чого педагог вибудовує послідовний маршрут з коментарями. Вступні бесіди налаштовують дітей на сприймання нових відомостей про рідний край, архітектурні та історичні об'єкти.

У ході екскурсії застосовуються проблемні запитання за темою, активно використовується спостереження як провідний метод ознайомлення з об'єктами. Художнє слово (вірші, прислів'я) підсилює безпосереднє сприймання; для цілісності важливий аналіз об'єкта через пошукові запитання.

З огляду на нестійкість уваги у дошкільників корисне повторне звернення до тотожних тем, що підтримує інтерес. Ефективні повторні екскурсії, де діти

виступають у ролі екскурсіводів – це розвиває самоорганізацію, зв'язне мовлення, пізнавальну активність (А. Богуш, О. Кононко).

Після завершення організовуються підсумкові бесіди для узагальнення та систематизації матеріалу; діти обмінюються враженнями, ставлять запитання, обговорюють здобуті знання.

Для урізноманітнення змісту доречно вводити ігри, конкурси, вікторини, змагання, що підтримують інтерес і роблять подорож захопливою. Музичний супровід підсилює емоційне сприймання.

У фіналі екскурсій дітей варто залучати до продуктивної діяльності (малювання, аплікація, вироби) – це дає можливість відобразити враження й закріпити матеріал. Застосування віртуальних екскурсій сприяє формуванню уявлень про рідний край і місто, збагачує соціальний досвід, розвиває ключові компетентності (І. Бех, Н. Гавриш).

Віртуальні екскурсії доцільно проводити в межах морально-патріотичного виховання у тісному партнерстві із сім'єю. Розповіді старших родичів допомагають глибше усвідомити факти минулого; батьки можуть долучатися до підготовки, а в закладі освіти варто створювати розвивальне середовище (макети, міні-музеї рідного краю) – Л. Артемова, Н. Лисенко.

Екскурсійна форма занять порівняно з традиційними часто демонструє вищу ефективність, адже формує конкретні, наочні уявлення і враження про рідне місто/село, край, Батьківщину. Під час ознайомлення дітей із рідним краєм засобами віртуальних екскурсій розв'язуються завдання виховання інтересу до природи, формування дбайливого ставлення до природних і культурних об'єктів, розвитку інтересу до народних промислів.

У розбудові педагогічного процесу варто керуватися принципами (за В. Сухомлинським, О. Кононко, О. Савченко):

- Принцип історизму – збереження хронологічної послідовності подій і подання матеріалу як цілісності про минуле та сучасний культурний образ рідного краю, що особливо важливо, адже дітям дошкільного віку складно утримувати логіку історичного часу.

- Принцип гуманізму – опора на базові загальнолюдські цінності (любов до сім'ї, України, рідного міста/села), партнерська взаємодія педагога з дитиною; у віртуальних екскурсіях – акцент на емоційному зв'язку з «малою Батьківщиною».

- Принцип диференціації – створення умов для самореалізації кожної дитини з урахуванням вікових, індивідуальних, статевих особливостей і наявного досвіду; у віртуальних екскурсіях – персоналізація завдань і ролей.

- Принцип інтегративності – систематизація видів діяльності дошкільника; природне включення краєзнавчого матеріалу в програми ЗДО, співпраця з музеями, бібліотеками, виставковими просторами та родинами вихованців.

Отже, застосування віртуальних екскурсій як інноваційної форми роботи дає змогу піднести освітній процес на якісно новий рівень, оновити його зміст відповідно до сучасних державних стандартів, а також забезпечити продуктивніше засвоєння програмного матеріалу дітьми старшого дошкільного віку.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ 6–7 РОКІВ УЯВЛЕНЬ ПРО РІДНИЙ КРАЙ ЗАСОБАМИ ВІРТУАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ

2.1 Виявлення рівня сформованості у дітей 6–7 років уявлень про рідний край

Мета констатувального експерименту – виявити рівень сформованості у дітей 6-7 років уявлень про рідний край.

Експериментальна база дослідження – комунальний заклад дошкільної освіти № 9 «Сонечко» м. Кам'янця-Подільського Хмельницької області.

Вибірка включала дітей 6-7 років (підготовчої групи) загальною чисельністю 18 осіб, які були поділені на експериментальну та контрольну групи. З експериментальною групою здійснювалася формувальна робота, а контрольна група використовувалася для порівняння результатів дослідження. Список дітей наведено у Додатку А.

Вибір показників здійснювався з опорою на Базовий компонент дошкільної освіти України (редакція 2021 р.) та програму розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» (за ред. О. Богініч, Н. Гавриш, А. Богущ).

Серед завдань пізнавального розвитку, визначених у змістовій лінії «Дитина у соціумі», виокремлено такі:

- формування уявлень про рідний край і малу батьківщину;
- ознайомлення з національними традиціями, святами, символами держави;
- виховання любові до рідного краю, почуття гордості за його здобутки;
- розширення знань про рідне місто (село), ознайомлення з його культурними й природними об'єктами;
- закріплення знань про державну символіку — прапор, герб, гімн громади чи регіону [29].

Для реалізації мети, спираючись на дослідження Т. Кобзевої, ми визначили основні показники та використали діагностичні завдання, розроблені нею, адаптовані до теми нашого дослідження [19].

З метою визначення рівнів сформованості у старших дошкільників уявлень про рідний край було проведено серію діагностичних завдань.

Діагностичне завдання 1. «Рідний край» (місто, село)

(за методикою Т. Кобзєвої, адаптовано Н. Гавриш) [19].

Мета: виявлення рівня сформованості у дітей 6–7 років загальних уявлень про рідний край.

Стимульний матеріал: фотографії міста Кам'янця-Подільського (або населеного пункту проживання дітей) у різні періоди — у минулому й тепер.

Методика проведення: індивідуальна бесіда з дитиною.

Зміст завдання: для визначення рівня сформованості загальних уявлень про рідний край з дітьми проводиться бесіда «Рідний край». Дітям 6–7 років пропонується відповісти на низку запитань із використанням фотографій:

- Як називається місто (село), у якому ти живеш?
- Чому воно так називається, на чю честь отримало назву?
- Наше місто (село) старе чи молоде, скільки йому років?
- Яким воно було раніше, і яким стало тепер?
- Як називаються мешканці твого міста (села)?
- Як називається вулиця, на якій ти живеш, і чому вона має таку назву?
- У якій області розташоване твоє місто (село)?
- Що тобі найбільше подобається у твоєму місті (селі)?
- Які парки, площі, пам'ятні місця або визначні об'єкти ти відвідував (разом із батьками чи вихователями)?
- Чи знаєш ти відомих людей, які прославили твій край?
- Що б ти зробив, аби твоє місто стало ще гарнішим і зручнішим для життя?
- Куди б ти повів гостей, якби вони приїхали до твого міста?
- Хто найчастіше розповідає тобі про рідне місто — батьки, дідусь і бабуся, вихователі?
- Любиш ти своє місто (село)? За що саме?

Критерії оцінювання:

- Низький рівень (1 бал): дитина часто помиляється, відповідає невпевнено, непослідовно, не знає точної адреси проживання або назв вулиць.

- Середній рівень (2 бали): дитина іноді допускає незначні помилки, відповідає правильно, але коротко, не розгортає думку.

- Високий рівень (3 бали): дитина вільно відповідає на всі запитання, знає назву міста (села), області, вулиці; відповіді послідовні, логічні, зв'язні.

Кількісні результати методики «Рідний край» (місто, село) наведено у Індивідуальні результати діагностики на етапі констатації.

Вхідні

Знайти всі повідомлення з міткою Вхідні

Видалити мітку «Вхідні» з цього ланцюжка повідомлень

Аналіз результатів діагностики

Отримані результати показали, що 5 дітей (56%) експериментальної групи — Артем Г., Софія І., Андрій Н., Максим С. і Василиса Ш. — та 4 дитини (44%) контрольної групи — Дарина З., Семен П., Артем С., Марія Ш. — мають низький рівень сформованості уявлень про рідний край.

РОЗДІЛ 3. ЗМІСТ І ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ 6–7 РОКІВ УЯВЛЕНЬ

3.1. Організація з ознайомлення дошкільників з елементами картографії та туристичних позначок

План – це, насамперед, наочна модель, де окремі елементи позначені умовними знаками чи геометричними фігурами, розміщення яких точно повторює розташування предметів у реальному просторі. Працюючи з планом, ви повинні прагнути сформувати у дітей вміння орієнтуватися не тільки в навколишньому середовищі, а й на аркуші паперу.

Ознайомлення дошкільників з елементами картографії слід розпочинати з екскурсії територією дитячого садка. Намалюйте спочатку план з ігровими та спортивними майданчиками, будівлями та деревами. Потім – екскурсія в приміщенні. Замалюємо коридори, помітимо кількість дверей, кабінети. Намалюйте також план кімнати групи, з якою займаєтеся. За допомогою батьків діти вдома намалюють план свого будинку, квартири. Згодом вони вчаться орієнтуватися за планом. Чотири-п'ятирічні малята вже розуміють, що таке план, і можуть використати його для знаходження захованого предмета.

Даючи уявлення про умовні знаки, розпочніть роботу із зображення плану ігрового майданчика, де є квітник, лавка, столик, гірка. Альтанку позначте певним умовним знаком. Зверніть увагу дітей на необхідність цих позначень – малюки повинні зрозуміти, що певні предмети можна позначати на аркуші паперу відповідними умовними знаками, а знаки ці повинні залишатися незмінними. Згодом ознайомте дітей з топографічними знаками, які найчастіше можна використовувати при зображенні даної місцевості.

Наступним етапом буде екскурсія на вулицю. Дайте дітям завдання замалювати шлях, а де є можливість, зображувати топознаки. Потім – екскурсія мікрорайоном. Домашнім завданням може бути зображення на аркуші паперу шляху з дитсадка додому. Екскурсії організуйте так, щоб кожен новий план

включав елементи попереднього і ускладнювався. Інакше кажучи, щоб простежувалася послідовність у зображенні місцевості.

Особистий досвід, короткі щоденні переходи знайомою місцевістю допоможуть дітям перейти від сприймання найближчого середовища до сприймання простору, який не може бути безпосередньо сприйнятий дітьми. Вихованці повинні зрозуміти, що за допомогою планів можна відображати і більш віддалений простір, усе місто, село.

Отже, внаслідок аналізу планів формуємо у дітей узагальнене вміння визначати відносний розмір різних предметів та об'єктів місцевості. Діти повинні усвідомити, що на аркуші паперу однакового розміру можуть бути зображені різні плани: кімната, приміщення усього дитячого садка, вулиця, мікрорайон і навіть місто з вулицею, мікрорайоном та дитячим садком. Один і той самий об'єкт можна зобразити різним за розміром. Ця здатність дітей бачити в однаково зображених лініях (на різномасштабних планах!) різні відстані свідчатиме про елементарне розуміння ними масштабу.

Наступним етапом буде малювання схем місцевості, де мешкає дитина, з використанням топографічних знаків, складання маршрутних листків під час прогулянок-походів і на їх основі – найпростішої топографічної карти місцевості. Це може бути колективна робота.

У процесі цієї роботи діти повинні усвідомити, що один і той же об'єкт може бути зображений на різних схемах не тільки різним за розміром, він може зовсім не існувати. Головне, що величина цього об'єкта не залежить від величини його зображення. Діти повинні зрозуміти, що їх дитячий садок, зникнувши з карти, продовжує існувати насправді. Таке розуміння свідчатиме про високий рівень узагальнення та абстрагування.

Отже, послідовно приводимо дітей до того, що на порівняно невеликому аркуші паперу у зменшеному вигляді можна зобразити те, що насправді існує на великій території. Це дасть змогу дітям стати на принципово новий шлях пізнання довкілля.

Ознайомлення дітей з географічною картою

На перших заняттях ознайомте дітей з умовними позначеннями – головними елементами будь-якої карти, за допомогою яких „читають” цю карту. Це – своєрідна абетка. Розгляньте разом масштабні знаки (яким чином позначають озера, ліси, гори, степи, болота луки тощо), лінійні знаки (дороги, річки, канали), якими знаками позначають на карті міста та села. При поясненні особливу увагу зверніть на колір. На першому занятті навчіть дітей розрізняти рельєф місцевості за кольором.

Наступний етап – робота з географічною картою. Роздайте дітям карти і попросіть малюків з'ясувати, який рельєф зображено, які знайомі умовні знаки вони побачили. Запропонуйте наступне завдання: хто більше умовних знаків побачить на карті, хто швидше знайде незнайомий знак. Далі, на наступних заняттях, запропонуйте географічне лото.

Під час ваших занять із картою ви повинні підвести дітей до розуміння просторових відношень між містом та країною. На окремому занятті ознайомте дітей із картою світу і глобусом.

Топографія

На цьому етапі навчіть дітей розрізняти топографічні знаки, якими позначають важливі для туристів об'єкти – озеро, ліс, населений пункт, ґрунтові дороги, стежки, струмки, магістралі, лінії електропередач, будівлі, колодязі. На заняттях давайте завдання шукати їх на карті. Навчіть дітей розрізняти топографічну та загальногеографічну карти.

На наступному занятті після повторення відповідних знаків (наприклад, місток, струмок, вежа) запропонуйте знайти на топографічній карті місток. Водночас зорієнтуйте дітей, де треба шукати місток (орієнтир - річка, струмок). Наступне завдання – хто нарахує більше містків. І на завершення можна дати ще одне завдання – знайти всі містки (слід дати точну кількість) на карті. Такі завдання діти виконують невимушено, із цікавістю.

Для закріплення навичок пропонуються наступні вправи та завдання:

1. Показ картки із знаком – діти відповідають, що за знак зображено.

2. Лото з умовними знаками.
3. Топографічний диктант – назвати дітям знак, не показуючи його.

Завдання дітей – замалювати названий знак.

4. Копіювання карти.
5. Визначення шляху до об'єкта (можливе домашнє завдання), як краще пройти до визначеного місця.

Ця робота навчить дітей орієнтуватися за картою серед різноманітних об'єктів місцевості та орієнтирів, сформує вміння точно і швидко запам'ятовувати місцевість, пройдений шлях та безпомилково знаходити дорогу назад.

Користування картою або схемою в поході

Починаємо роботу з розпізнавання за орієнтирами та відомими ознаками. Діти мають згадати, що знаходиться за поворотом, за горою, за озером, на півночі, на півдні тощо.

На наступну прогулянку візьміть із собою карту. Навчіть дітей розпізнавати на місцевості об'єкти, зображені на ній.

Пізніше діти навчаються визначати точку свого місцезнаходження відносно орієнтирів та навколишніх предметів. Причому кожна дитина отримує своє завдання для орієнтування упродовж усього шляху. Завдання дітям слід давати диференційовано, залежно від топографічної підготовки. Головне, щоб кожна дитина виконала своє завдання.

Далі навчіть дітей визначати сторони горизонту, спочатку за компасом, потім за місцевими ознаками, за Сонцем тощо.

Під час підготовки та проведення подорожей застосовують такі методи краєзнавчих досліджень: літературний, картографічний, візуальний та метод польових спостережень.

Літературний метод полягає у вивченні літературних джерел про район мандрівки. Ознайомлення з літературою допоможе обрати найцікавіший маршрут походу, набути попередніх знань про край. Літературними джерелами

про рідний край є проспекти, буклети про цікаві об'єкти та маршрути, підручники, альбоми та інше.

Метод *польових спостережень* застосовують для вивчення природних умов району, під час походу детально ознайомлюються з природними об'єктами - озерами, джерелами, рослинним і тваринним світом тощо.

Картографічний метод передбачає роботу з картою для вивчення природи і господарства району подорожі. Тут можна використовувати географічні карти, за допомогою яких вивчають рельєф місцевості, наявність річок та озер, земельних угідь і лісів району, інші карти та картосхеми (грунтового і рослинного покриву, схеми ярів тощо). Після відповідної підготовки та вивчення умовних знаків діти можуть розпізнавати особливості місцевості за картою, складати схеми своїх маршрутів.

Візуальний метод – це безпосередні спостереження за явищами та екскурсійними об'єктами, які вивчаються під час походів та екскурсій. Всі визначні місця та об'єкти бажано фотографувати чи знімати відеокамерою.

3.2. Оцінювання динаміки рівня сформованості в дітей 6–7 років уявлень про рідний край

Діти цієї категорії знають назву населеного пункту, у якому живуть, проте не можуть пояснити його походження, не знають, скільки йому років, як він виглядав у минулому і чим відрізняється зараз. Незважаючи на те, що більшість дітей називають вулицю, на якій проживають, вони не мають знань про історію її назви. Вони не можуть правильно назвати область, у якій розташоване місто.

На питання про те, що приваблює їх у рідному місті, діти відповідали невпевнено. У більшості випадків вони змогли назвати лише 2–3 відомі місця Кам'янця-Подільського (з допомогою вихователя). Під час бесіди дошкільники плуталися в назвах вулиць, не впізнавали об'єктів на фото, а відповіді часто були невірними або непослідовними.

На питання «Які цікаві місця, площі, парки ти відвідував з батьками?» діти здебільшого згадували про прогулянки торговими центрами чи дитячими майданчиками. Їм було важко описати визначні місця, і вони потребували підказок дорослого. Двоє дітей експериментальної групи (Максим С. і Артем Г.) та одна дитина контрольної групи (Семен П.) взагалі не змогли назвати жодного відомого об'єкта, відповівши: «Я не знаю».

Жодна дитина з цієї категорії не назвала видатних осіб, пов'язаних із рідним краєм. Серед пропозицій щодо поліпшення міста діти частіше говорили: «посадити квіти», «відремонтувати будинки». Основним джерелом знань про рідне місто для них є вихователі дитсадка. Попри низький рівень знань, усі діти зазначили, що люблять свій рідний край.

Середній рівень уявлень про рідний край показали 4 дитини (44%) експериментальної групи — Олександра Д., Марія Є., Єсенія С., Михайло Ф. — і 5 дітей (56%) контрольної групи — Анна А., Сашко Г., Ксенія К., Валерія Р., Вікторія С.

Ці діти відповідали чітко й послідовно, хоча їхні відповіді були короткими. Вони знають назву області, міста, свою адресу, деякі пояснювали походження

назв вулиць: «Вулиця Героїв названа на честь воїнів, які захищали Україну», «Базарна площа отримала назву, бо там колись відбувалися ярмарки».

Серед об'єктів, які діти згадували, найчастіше називали Парк Героїв, історичний музей Кам'янця-Подільського, Старе місто. В описах вони спиралися на власні враження: «Ми з татом і мамою часто гуляємо там», «там гарно, є квіти і лавки», «можна кататися на велосипеді». Проте ніхто не звернув увагу на історичні пам'ятки або символічні елементи, які там розміщені.

Діти також розповідали, що бачили в музеї старовинні предмети, археологічні знахідки, старі фотографії. Водночас вони не змогли назвати видатних людей міста та не знають його історичного минулого. Джерелом інформації є розповіді батьків, дідусів, бабусь та вихователів.

Дітям подобається природа, архітектура, краса вулиць міста. Один хлопчик розповів, що іноді відвідує богослужіння з бабусею у місцевому храмі. Діти знають назви центральних вулиць — Свободи, Соборна, Князів Коріатовичів, Польський ринок, Старобульварна.

Високий рівень сформованості уявлень про рідний край не продемонструвала жодна дитина в обох групах.

Діагностичне завдання

«Історико-географічні та природні компоненти рідного краю»

(за методикою Т. Кобзевої, у модифікації Н. Гавриш) [19]

Мета: виявити рівень сформованості у дітей 6–7 років уявлень про природні багатства рідного міста (села) й області, а також про історико-географічне розташування рідного краю.

Матеріал: карта Хмельницької області, картки із зображеннями птахів, тварин, риб і рослин (горобець, голуб, синиця, снігур, сорока, лисиця, вовк, заєць, карась, щука, плотва, сом, лин, дуб, липа, береза, волошка, ромашка, конюшина тощо).

Зміст завдання:

Педагог пропонує дитині відповісти на запитання:

– У якій області знаходиться наше місто (село)? Як вона називається?
Покажи її на карті.

Далі дитині пропонується за допомогою карток розповісти про тваринний і рослинний світ рідного краю.

Питання вихователя:

- Яка річка протікає в нашому місті (селі) (наприклад, Смотрич)?
- Які тварини мешкають у наших лісах і полях?
- Яка риба водиться у річках і ставках нашої місцевості?
- Які рослини ростуть на берегах річок, на луках, у садах, на полях?
- Які дерева найчастіше зустрічаються у нашій місцевості?

Критерії оцінювання:

• Низький рівень (1 бал): дитина припускається багатьох помилок, важко описує своє місто (село), його природу, рослинний і тваринний світ. Виявляє емоційну байдужість, не проявляє зацікавленості до теми.

• Середній рівень (2 бали): дитина відповідає коротко, іноді потребує допомоги дорослого, може плутати назви тварин або рослин; естетичне ставлення до природи виражене слабо.

• Високий рівень (3 бали): дитина правильно, послідовно й емоційно розповідає про рідний край, його природні багатства, виявляє зацікавлення, творчість і фантазію. У висловлюваннях спостерігається естетичне ставлення до природи рідного краю.

Кількісні результати методики «Історико-географічні та природні компоненти рідного краю» є в результатах діагностики на етапі констатації за кожною дитиною. Оцінювання динаміки рівня сформованості в дітей 6–7 років уявлень про рідний край

З метою визначення динаміки рівня сформованості в дітей 6–7 років уявлень про рідний край після застосування віртуальних екскурсій було проведено повторну діагностику з використанням тих самих діагностичних методик.

Динаміка рівня сформованості загальних уявлень про рідний край за діагностичним завданням «Рідний край» (територіальна громада) (за методикою, модифікованою автором на основі напрацювань К. Крутій, Н. Гавриш).

Динаміка рівня сформованості в дітей 6–7 років загальних уявлень про рідний край

Рівень	Констатувальний етап	Контрольний етап
Експериментальна група		
Низький	5 осіб (56%)	–
Середній	–	4 осіб (44%)
Високий	6 осіб (67%)	–
Контрольна група		
Низький	4 осіб (44%)	3 особи (33%)
Середній	3 осіб (33%)	5 осіб (56%)
Високий	6 осіб (67%)	

У дітей обох груп переважає середній рівень сформованості — по 56 % у кожній групі. Це Олександра Д., Марія Є., Андрій Н., Єсенія С., Михайло Ф. з експериментальної групи та Анна А., Сашко Г., Валерія Р., Вікторія С. і Марія Ш. з контрольної групи.

Дошкільники з цікавістю розповідали про природу рідного краю. Попри те, що всі діти цієї категорії змогли назвати населений пункт та область, у якій проживають, не всі з них правильно визначили на карті місце розташування свого населеного пункту.

Під час опису ілюстрацій діти відчували труднощі у формулюванні назв, які характеризують рослинний і тваринний світ рідного краю. Усі діти знають про річку Смотрич, однак не всі змогли назвати рибу, що водиться в цій річці. Найчастіше згадували окунь, щука, сом.

Серед найпоширеніших дерев діти називали березу, клен, яблуню, вишню. Майже всі дошкільники мали утруднення з визначенням назв риб, які мешкають у ставках рідного краю. Серед птахів називали дрозда, солов'я,

синицю. Відповіді дітей іноді відзначалися однотипністю та недостатньою різноманітністю.

У контрольній групі лише в однієї дитини — Аксинії К. — виявлено високий рівень сформованості уявлень про природу рідного краю. Вона змогла правильно назвати основних птахів і тварин, що мешкають у межах Поділля, та визначити географічне розташування рідного міста.

Усі відповіді Аксинії свідчили про розвинену уяву, інтерес і творчість: дівчинка самостійно, без допомоги дорослого, давала образні та детальні описи, виявляючи високий рівень знань. Вона назвала річки, що протікають територією Хмельницької області — Смотрич, Дністер, Ущиця — і правильно зазначила, що Смотрич протікає через Кам'янець-Подільський.

Серед лісових тварин Поділля дівчинка назвала вовка, лисицю, зайця, білку; серед риб, що водяться у річці Смотрич — окуня, щуку, карася, а серед тих, що мешкають у ставках — карася, коропа.

Виявлено, що дитина виявляє зацікавленість флорою й фауною рідного краю, колекціонує книжки про природу України, тому її відповіді відзначалися глибиною та різноманітністю.

Серед диких рослин, які ростуть у передмісті Кам'янця-Подільського, були

на Конспект освітньої діяльності

Тема: Віртуальна екскурсія «Пам'ятки архітектури Кам'янця-Подільського»

Мета: ознайомити дітей з архітектурними пам'ятками рідного міста, його історією, культурною спадщиною; виховувати любов і гордість за рідне місто.

Завдання

Навчальні:

- розширювати та уточнювати уявлення дітей про Кам'янець-Подільський, його історичне минуле й відомі архітектурні пам'ятки;
- формувати почуття гордості за своє місто, інтерес до вивчення рідного краю;

- закріплювати знання дітей про основні пам'ятки, символіку міста, природні особливості регіону.

Розвивальні:

- розвивати зв'язне мовлення, уміння висловлювати враження, описувати побачене;

- формувати пізнавальну активність, творчу уяву, уміння ставити запитання;

- збагачувати словниковий запас словами: фортеця, бастіон, вежа, панорама, архітектура, історія, герб, старе місто.

Виховні:

- виховувати любов до рідного міста, шанобливе ставлення до історії та культури Поділля;

- формувати естетичне сприйняття краси архітектури;

- розвивати почуття гордості за український народ, його минуле і творчі досягнення.

Обладнання

Ноутбук, мультимедійний проектор, презентація «Кам'янець-Подільський — місто на скелях», карта міста, ілюстрації Старого замку, кафедрального костелу, Вірменської криниці, міських брам, музичний супровід (українська мелодія, звуки міста).

Хід заняття

1. Організаційний момент

Вихователь:

Доброго дня, мої маленькі дослідники!

Посміхніться одне одному — хай сьогоднішній день буде наповнений теплом і добротою.

А зараз я запрошую вас у цікаву подорож. Ми вирушимо не звичайною дорогою, а віртуальною — за допомогою чарівного екрана.

2. Вступна бесіда

Педагог:

Діти, скажіть, будь ласка, що для вас означає слово Батьківщина?

(Відповіді дітей: це наша країна, де ми живемо, це Україна.)

А що таке мала Батьківщина?

(Відповіді: це місто або село, де ми народилися, де живуть наші рідні.)

Так, правильно! Кожна людина має свій рідний край, де починається її історія.

А наше рідне місто — Кам'янець-Подільський. Це одне з найдавніших і найкрасивіших міст України.

3. Основна частина — віртуальна екскурсія

Вихователь:

Зараз ми вирушимо у віртуальну екскурсію «Пам'ятки архітектури Кам'янця-Подільського».

(Увімкнути презентацію. Показати перший слайд із видом Старого міста над Смотричем.)

— Подивіться, як красиво! Місто стоїть на скелях, а довкола — річка Смотрич, що утворює мальовничий каньйон.

Зупинка 1. Старий замок

— Це серце нашого міста — Кам'янець-Подільська фортеця, або Старий замок.

Їй понад сім століть! Тут жили воїни, які охороняли місто від ворогів.

Ви бачите високі вежі — їх одинадцять. У кожної є своя назва: Рожанка, Папська, Денна, Комендантська...

(Показ слайдів. Запитання: Яка вежа вам найбільше подобається? На що вона схожа?)

Зупинка 2. Стара ратуша

— На площі Польський ринок стоїть ратуша — давня будівля, у якій колись засідала міська влада.

Тепер там музей. Тут можна побачити старовинні речі, монети, зброю, посуд, які розповідають історію нашого міста.

Зупинка 3. Кафедральний костел і Вірменська криниця

— Кам'янець-Подільський завжди був містом, де мирно жили люди різних культур і віросповідань.

Тому тут поруч стоять православні, католицькі, вірменські храми.

(Показ слайду кафедрального костелу святих апостолів Петра і Павла з мінаретом.)

— Це один із найцікавіших храмів, бо поруч з костелом стоїть мінарет — пам'ять про часи турецького панування.

— А ось Вірменська криниця — стародавня споруда, звідки брали воду ще кілька століть тому.

Зупинка 4. Міст «Лань, що біжить»

— Цей міст сполучає старе і нове місто. Його назва поетична — «Лань, що біжить».

Коли дивишся зверху на міст, він справді нагадує стрибок тварини через каньйон.

4. Узагальнення

Вихователь:

Діти, які пам'ятки Кам'янця-Подільського вам запам'яталися найбільше?

(Відповіді дітей.)

Як ви гадаєте, чому важливо знати історію свого міста?

(Відповіді: щоб берегти його, щоб пишатися, щоб передати іншим.)

— Ви чудово відповіли! Пам'ятати своє минуле — це означає любити свою землю.

5. Творче завдання

— А тепер давайте спробуємо намалювати або зліпити з пластиліну те, що вам найбільше сподобалося під час екскурсії: вежу, замок, міст чи криницю.

(Діти виконують творче завдання, вихователь коментує, допомагає, підводить до емоційного завершення.)

6. Підсумок

Вихователь:

— Діти, сьогодні ми переконалися, що Кам'янець-Подільський — це справжнє місто-музей.

Ми можемо пишатися тим, що живемо серед такої краси.

Пам'ятаймо: якщо ми любитимемо свій край — він завжди буде квітучим і щасливим.

Авторські посилання:

Розроблено на основі педагогічних ідей Н. Гавриш, Л. Артемової, О. Кононко, Т. Поніманської, із використанням принципів патріотичного виховання, визначених у Базовому компоненті дошкільної освіти (2021) так звані клен, конюшина, лісовий горошок; серед дерев — клен, береза, ясен.

Результати експерименту дають підстави стверджувати, що інтеграція компонентів позашкільної освіти в систему загальної середньої освіти (зокрема, в умовах закладу загальної середньої освіти) суттєво підвищує ефективність освітнього процесу. При цьому така інтеграція є результативною лише тоді, коли нормативно визначено умови включення позашкільної освіти до загальної системи освіти.

2. Розглядаючи питання організації туристсько-краєзнавчої діяльності в умовах сучасного закладу освіти, ми дійшли висновку, що система туристсько-краєзнавчої діяльності в школі, за умови її розгляду як цілісної педагогічної технології (або сукупності методично об'єднаних технологій), для стабільного функціонування й розвитку потребує передусім вирішення таких питань:

- розроблення окремих розділів в освітній програмі та концепції розвитку закладу освіти — «Позашкільна освіта туристсько-краєзнавчого спрямування»;
- включення зазначених питань у тематику педагогічних рад закладу;
- наявності організатора туристсько-краєзнавчої роботи (ТКД) з числа педагогів закладу або фахівця закладу позашкільної освіти.

Обов'язковою умовою є різноманітність видів туризму, краєзнавства та форм туристсько-краєзнавчої діяльності. Різноманіття сприяє розширенню кола

потенційних учасників, дозволяє найбільш повно задовольнити інтереси батьків і вихованців.

У сучасному освітньому середовищі позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого спрямування для старших учнів, поряд із традиційними, характерні такі форми роботи:

- навчання за спеціальним курсом «Основи туризму»;
- навчання у педагогічних класах зі спеціалізацією «Основи туризму та краєзнавства»;
- поглиблене вивчення «Основа безпеки життєдіяльності» та «Основа національно-патріотичної підготовки» у спеціалізованих класах з підготовкою «Інструктор дитячо-юнацького туризму».

3. Досліджуючи дитячо-юнацький туризм як суспільний рух, у дослідженні були визначені основні напрями та принципи взаємодії системи освіти та дитячих громадських організацій (на прикладі дитячо-юнацького туризму).

Взаємодія ґрунтується на принципах невторчання у діяльність організації та забезпечення дитячим та молодіжним об'єднанням пріоритетного права:

- в організації виховної роботи, насамперед у канікулярний період у таборах і на туристських базах;
- у користуванні матеріально-технічною базою закладу освіти на пільгових умовах (або безкоштовно) для реалізації статутних завдань.

4. Під час експерименту встановлено, що розвиток місцевої системи туристсько-краєзнавчої спрямованості забезпечується науково обґрунтованим визначенням та впливом на «резонансні точки» освітньої системи регіону.

Як «резонансні точки» визначено сфери перетину інтересів різних учасників виховного процесу: закладів культури, охорони здоров'я, спортивних організацій, силових структур, громадських організацій.

5. Інструментом управління розвитком системи дитячо-юнацького туризму виступають моделі позашкільної освіти, створені у цих точках на тимчасовій або постійній основі: учнівські об'єднання, освітні заклади,

туристські клуби, польові табори, музеї. Застосування польових туристських таборів сприяє підвищенню кваліфікації педагогів у галузі туризму. У ході експерименту сформувалася та пройшла апробацію система стажувань педагогічних працівників у польових туристських таборах.

6. Методи управління: міжвідомчі цільові програми, грантова підтримка проєктів, проведення оглядів, конкурсів, конференцій, організація експериментальної діяльності.

Апробація організаційно-функціональної моделі управління дитячо-юнацьким туризмом у місцевих освітніх системах (на основі багатoproфільного центру позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого спрямування) демонструє стійкий позитивний ефект, що підтверджено результатами експерименту.

Сформованість уявлень про рідний край — це розуміння того, що рідний край є не тільки місцем народження та проживання, але й поняттям, що включає **родовий дім, вулицю, місто, країну, рідну мову, традиції, природу та історію свого народу**. Це формування відчуття приналежності та зв'язку з власною "малою батьківщиною", де людина відчуває себе вдома, а також розуміння важливості збереження історичної пам'яті про своє коріння.

- **Розширене поняття:** Рідний край — це більше, ніж просто географічна точка. Це простір, де народжується особистість, де формуються її цінності, де є відчуття затишку та приналежності.
- **Мала батьківщина:** Це може бути село, місто, район, де людина прожила дитинство, або ж земля, звідки походить її рід, де жили її предки — батьки, діди, прадіди.
- **Зв'язок з історією:** Важливо розуміти, що рідний край несе в собі історію, яка зберігається у спогадах, родовідній пам'яті та місцевих традиціях.
- **Відчуття дому:** Рідний край — це місце, де людина відчуває себе захищеною, де "і стіни допомагають".
- **Емоційний аспект:** Це місце, яке залишає глибокий слід у пам'яті на все життя, зберігається в душі як найпотемніше і найцінніше.

На завершенні курсу, діти повинні знати види туризму (пішохідний водний, вело-, авто-, мототуризм тощо), познайомитися зі спеціальним спорядженням (індивідуальним та груповим). На заняттях діти повинні навчитися за допомогою дорослого розводити вогнище. Але рекомендується спочатку підготувати дітей до цього заходу. Поясніть спочатку, що таке багаття, для чого воно необхідне (зігрітися, приготувати їжу), як можна його розводити. Саме ж багаття розкладіть в останньому поході, особливо наголошуючи на правилах протипожежної безпеки.

На заняттях діти повинні також навчитися в'язати вузли, долати етапи смуги перешкод у залі та на природі. Основна спрямованість практичних занять – навчити дітей прийомам пересування та страховки до виходу на маршрут, використовуючи для цього короткочасні прогулянки-походи в ліс, до парку, де є невеликі трав'янисті та ґрунтові схили, рівчаки. Треба також навчити дітей ходити з рюкзаком. Навчаючись основних прийомів пересування місцевістю, діти спілкуються з природою – птахами, тваринами. Турбота про них приносить дітям надзвичайну радість. Ідучи у парк, візьміть білочкам горіхи, пташкам – зерно. Спочатку погодуйте тварин, а потім і самі організуйте привал і поласуйте чимось смачним з рюкзака. Вже на таких заняттях у дітей з'являється зацікавленість туризмом, бажання пізнавати свій край з кожною прогулянкою зростає.

Діти дуже хочуть вирушити у справжній похід, адже вони з попередніх занять багато дізнаються про організацію харчування, визначення маршруту. Але щоб похід був корисним і приніс задоволення, треба ще багато чого навчитися. Саме тут починається велика кропітка робота із засвоєння техніки руху, страховки і самостраховки. Техніка туризму має низку прийомів, які дають змогу раціонально і безпечно пересуватися будь-якою місцевістю і за різної погоди.

Рекомендовані теми для занять та бесід: «Яким буває туризм?», «Безпека у поході», «Типи вогнищ», «Види туризму», «Лижний туризм», «Одноденні та

багатоденні подорожі», «Мандруємо стежками краю», «Що кладе турист у рюкзак?»).

Прогнозовані результати

Вихованці повинні знати:

- Правила поведінки юних мандрівників.
- Основні туристські поняття та терміни.
- Історію розвитку туризму і краєзнавства.
- Види туризму.
- Основні типи вогнищ.
- Основні топографічні знаки.
- Ознаки зміни погоди.
- Основні правила особистої гігієни.
- Пам'ятники у своєму місті, районі, селищі.

Вихованці повинні вміти:

- Складати свій рюкзак.
- Показувати на карті основні географічні об'єкти.
- В'язати вузли «схоплюючий», «провідник».
- Долати нескладні етапи смуги перешкод.
- Ходити у туристському строю.
- Розводити вогнище за допомогою дорослого.

Методичні рекомендації щодо проведення ігор у походах та на тренуваннях з дошкільниками

Часто у походах і на тренуваннях, заняттях використовують рухливі ігри. Складовою частиною кожної рухливої гри є біг, стрибки, метання, лазіння і перелізання, вправи на утримання рівноваги, імітація деяких спеціальних спортивних рухів тощо. В іграх учасники закріплюють та вдосконалюють найрізноманітніші вміння і навички, розвивають спритність, силу, швидкість, витривалість. Перед тим як підібрати або вигадати рухливу гру, визначте

конкретне педагогічне завдання, розв'язанню якого вона сприятиме, враховуючи при цьому інтереси учасників походу, їхні вікові особливості, фізичну підготовленість, час і місце проведення гри, кліматичні умови. Якщо основним завданням є, наприклад, закріплення та вдосконалення навички бігу на короткі дистанції, добирайте такі ігри, в яких бігові вправи будуть основними (лінійна естафета, квац, зустрічна естафета, «Виклик номерів» тощо). В залежності від підготовленості членів групи правила гри можна спрощувати або ускладнювати (збільшувати або зменшувати дистанцію бігу, тривалість гри, вагу м'ячів тощо).

Чітко й лаконічно пояснивши зміст і правила гри, дайте змогу самим учасникам обрати ведучого, потім поставте гравців у вихідне положення. Гру починають за умовним сигналом (свистком, сплеском, змахом руки тощо). Гравцям, які помиляються або порушують правила, роблять відповідні зауваження в процесі гри. Якщо припустилися грубої помилки, гру припиняють і додатково роз'яснюють її правила.

Приділіть особливу увагу учасникам, які грають неактивно, бояться складних стрибків, перелізань та ін. Допоможіть їм, підбадьорте.

Гру припиняють, коли закінчився визначений час або вичерпалось завдання і гравці отримали відповідне фізичне навантаження. Після цього слід відзначити найактивніших, найспритніших і тих, хто цього разу грав краще, ніж раніше. Це викликає почуття впевненості у своїх силах, задоволення. Відомі вже ігри можна повторювати, ускладнюючи їх, не забувайте про необхідність правильного дозування фізичних навантажень. Рухову діяльність дітей чергуйте з короткочасним відпочинком.

Дозувати навантаження можна шляхом зменшення або збільшення тривалості гри, кількості повторень, довжини дистанції, ваги предметів, кількості і складності перешкод, пауз для відпочинку.

Загальна тривалість гри, залежно від її складності та інтенсивності рухових дій, становить 5—10 хв.

Гра «Ми веселі діти»

Мета: виховання швидкості, спритності, удосконалення орієнтації.

Гравці стоять за накресленою на землі лінією і разом промовляють: «Ми — веселі діти, любимо бігати й стрибати, а ну спробуй нас наздогнати!» Після останніх слів вони перебігають на протилежний бік за накреслену на відстані 15—20 м лінію. При цьому ведучий, який знаходиться посередині між лініями, намагається наздогнати когось з дітей і доторкнутися до нього. Спійманий стає помічником ведучого й допомагає йому «квачити» гравців під час наступної перебіжки. Гру закінчують, коли всіх учасників буде спіймано.

Туристичний похід вихідного дня разом з батьками (травень) Мета: закріпити знання дітей про рослини і тварин краю; закріпити знання про типи вогнищ; познайомити з туристської наметом; закріпити уміння орієнтуватися на карті; виховувати любов до рідного краю. 8. Туристичне свято з участю батьків (травень) Мета: закріпити знання дітей про туризм як вид оздоровчої діяльності людини, вчити взаємодіяти з однолітками та дорослими під час руху, створити позитивний емоційний фон від участі в туристичних змаганнях, виховувати інтерес до туризму. Робота за експериментальною програмою здійснювалась як в першу так і в другу половину дня. В першу половину дня на заняттях з ознайомлення з 5 навколишнім світом проводилися бесіди, дидактичні ігри, спрямовані на розширення уявлень дітей про туризм та його значення, туристичне обладнання, а також створювалися та розв'язувалися проблемні ситуації, пов'язані з діями в природних умовах. Кожне заняття складалось з двох частин: теоретичної та практичної. Дітям пропонувались теоретичні відомості за програмними темами (робота з картою, розповідь, теоретичні знання з туризму, бесіда, заняття в природних умовах тощо.) Після 20-хв. перерви вихованці шикувались у спортивній залі або на спортивному майданчику, де діти вправлялися у виконанні рухів в природних умовах. На заняттях з зображувальної діяльності закріплювались уявлення дітей про територію дитячого садка, вулиці рідного міста, дітей вправляли в складанні малюнків-схем. На прогулянках проводилися ігри-подорожі, ігри-естафети, під

час яких діти вправлялися у подоланні різних перешкод, в парних узгоджених діях, взаємодопомозі. У другу половину дня з дітьми розглядалися слайди на теми туризму, проводилися розваги на туристичну тематику, організовувалися пішохідні переходи, КВК. Особлива увага приділялася нами пішохідним переходам (діти називають їх «походами»). До них ми готувалися старанно та заздалегідь. Привчали дітей одягатися відповідно до сезону, але звертали увагу на те, що одяг повинен бути достатньо теплим, зручним і не стримувати рухів. Також звертали увагу на взуття, розношене по нозі, на неслизькій підшві. Пояснювали дітям, що не можна йти у вологому взутті: можна натерти ноги, застудитись, не можна йти у взутті на босу ногу, тому потрібно з собою мати запасні шкарпетки. Прогулянка починалась з шиккування. Попереду ставили більш слабких дітей, з ними – дорослий-направляючий. У кінці колони стояли більш витривалі діти і дорослий-замикаючий. Відстань між дітьми під час руху – приблизно 1 метр, щоби кожен міг помітити перешкоду і подолати її. Темп руху залежав від рівня б фізичної підготовки дітей, був таким, щоби діти в кінці прогулянки почували приємну втому, а не цілковите стомлення. Щоб регулювати навантаження під час туристських прогулянок, ми постійно фіксували зовнішні ознаки втоми: почервоніння обличчя, спітнілість, частота дихання, скарги на втому, координація рухів, зниження інтересу. За необхідності робився позачерговий привал. Зазвичай під час пішохідних переходів ми планували декілька привалів: перший привал – «перевірочний» – робили через 5-10 хвилин після початку походу, щоби перевірити комфортність спорядження, взуття, одяг, за необхідності – усунути недоліки. «Проміжний» привал робиться через 20 хвилин. «Великий» привал, як правило, був один: діти відпочивали, виконували краєзнавчі завдання, гралися, спостерігали за природними явищами. У процесі таких спостережень ми застосовували елементи ейдетики – перевтілення в рослину, комашку, пташку (це сприяє глибшому розумінню незахищеності природи перед людиною; метод емпатії (дитина ставить себе на місце будь-якого об'єкта) та метод фантастичної проблеми («що було б якби...») це допомагало дітям краще розуміти природу.

Обговорення проблемних ситуацій, знаходження оптимальних рішень у певних випадках, словесно-логічні завдання (продовження розповіді, яку розпочав дорослий), вихід за межі побаченого або почутого активізують пізнавальну активність дітей, підтримують у них постійний інтерес до природи, розвивають вміння спостерігати, помічати зміни, аналізувати, робити висновки. Також ми ставили завдання формування елементарного природоохоронного світогляду у вихованців. Так, завжди місце привалу перевіряли на відсутність сміття, при необхідності робили прибирання. Якщо перехід до зазначеного місця був тривалим та містив різні перешкоди, то поверталися ми найкоротшою дорогою. Створювати атмосферу зацікавленості в процесі переходу нам допомагали різноманітні гасла, правила, закони, афоризми, приказки, прислів'я, дорожні римівки тощо. Наприклад: назвався туристом – вдягай рюкзак; гарні туристи вдома не сидять; дорога в тисячу кілометрів 7 починається з першого кроку; дорогу подолає той, хто йде; якщо втомився – допоможи другові, тобі стане легше. Впродовж року тривалість пішохідних прогулянок збільшувалася. Кожна пішохідна прогулянка завершувалася певним підсумком. Його форма залежала від теми прогулянки, педагогічних завдань, які ми поставили перед собою. Наприклад: діти виконували «звітний» малюнок про прогулянку і розповідають про зображений у роботі момент. Цікавою формою звіту став випуск колективної газети про прогулянку. Вся група отримувала ватман і кожен малював на ньому щось про прогулянку – те, що хоче і як хоче. Робили ми й фотозвіти, які розміщувалися у роздягальні. Діти їх розглядали у вільний час, показували батькам, згадуючи епізоди прогулянки. Запровадження програми закінчувалось двома великими заходами які здійснювалися разом з батьками: туристичний похід до лісу та туристичне свято. Одним з найважливіших завдань запровадження програми було так організувати роботу, щоби на кожному з етапів пішохідної прогулянки працювала сама дитина. Тому на кожному етапі роботи ми намагалися сформувати у старших дошкільників наступні компетентності: На етапі підготовки туристичної справи в природніх умовах діти: одягатися відповідно до сезону; готувати спорядження; проходити

визначений маршрут; вести спостереження; діяти відповідно до теми прогулянки; скласти міні-звіт про прогулянку (малюнки, усна розповідь, поробки тощо); розповідати батькам про наступну прогулянку чи туристичну справу. Організація та проведення туристичної роботи суттєво вплинула на стан здоров'я дітей їх рівень рухової активності.

ВИСНОВКИ

Аналіз історичного досвіду розвитку дитячо-юнацького туризму значною мірою визначив теоретичні та практичні засади нашого дослідження. Результати теоретичного аналізу та експериментальної роботи загалом підтверджують висунуту гіпотезу і дозволяють сформулювати такі висновки:

1. Реалізація концепції реформування освіти можлива лише за умови консолідації зусиль усього суспільства.

Ефективність цього процесу досягається через формування єдиного освітнього простору, управління яким забезпечується на основі комплексної взаємодії всіх його суб'єктів.

Створення інфраструктури єдиного освітнього простору здійснюється завдяки мережі коопераційних, координаційних та інформаційних зв'язків між різними службами й соціальними інститутами, що працюють з дітьми.

Педагогічна система позашкільної туристсько-краєзнавчої освіти, яка інтегрує ключові напрями виховання та навчання, може виступати системоутворювальним елементом освітнього простору.

Корисність позашкільної освіти полягає у її гнучкості, що створює умови для об'єднання ресурсів різних установ для вирішення завдань освіти.

2. Суперечність, що виникла між потенційними можливостями дитячо-юнацького туризму як гуманістичної педагогічної системи та фактичним використанням туристсько-краєзнавчої діяльності в освітніх системах, може бути усунута шляхом ініціювання випереджального розвитку виховних систем на основі туристсько-краєзнавчої діяльності.

3. Управління системою дитячо-юнацького туризму має здійснюватися як управління відкритою соціально-освітньою системою — гнучкою, багатовимірною, такою, що максимально враховує внутрішні властивості системи, її історію, спирається на визначення сфер малих, але значущих впливів, здатних стимулювати розвиток.

Сфери малих впливів, виділені в дослідженні, збігаються із зонами біфуркації розвитку ДЮТ у системі освіти та визначені як зони міжвідомчої взаємодії: культурно-історичний простір закладу освіти, рекреаційна зона, простір діяльності дитячих і молодіжних організацій.

Інструментами управління розвитком у цих зонах виступають організаційно-функціональні моделі: шкільний музей, польові туристські табори, туристські клуби як структурні елементи позашкільної освіти. Основою управління є програмно-цільовий підхід.

4. Обов'язковими умовами розвитку ДЮТ у закладах освіти є:

- багаторівнева підготовка туристських кадрів системи освіти;
- застосування модульно-блокових програм у позашкільній туристсько-краєзнавчій освіті;
- створення навчально-тренувальних полігонів поблизу закладів освіти;
- організація польових туристських таборів, шкільних музеїв, туристських клубів;
- наявність організатора туристсько-краєзнавчої роботи;
- визначення та закріплення місця ДЮТ в освітній програмі та програмі розвитку закладу й місцевої системи освіти.

5. Дитячо-юнацький туризм є складним міждисциплінарним феноменом, що спирається на комплекс наук.

Ефективне управління на регіональному рівні забезпечується через упровадження організаційно-функціональної моделі, яка поєднує діагностичну, організаційну, дослідницьку та освітню функції, забезпечує баланс централізації та децентралізації, неперервність освіти і розвитковий характер навчання.

Основою моделі є багатопрофільний центр позашкільної туристсько-краєзнавчої освіти.

Розроблена організаційно-функціональна модель управління дитячо-юнацьким туризмом пройшла апробацію та впроваджена у практику місцевих

систем освіти, що забезпечило її результативність, що підтверджується статистичними даними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонєць О. М. Краєзнавча складова в освітньому процесі ЗДО: методичні орієнтири. – Київ: Генеза, 2020. – 112 с.
2. Бєх І. Д. Виховання особистості: у 2 т. – Київ: Либідь, 2015. – Т. 1. – 280 с.
3. Бібік Н. М. Нова українська школа: методичний супровід освітнього процесу у дошкільлі. – Київ: Педагогічна думка, 2018. – 148 с.
4. Бондар Л. С. Туристично-краєзнавча діяльність у ЗДО: прогулянки, екскурсії, мандрівки. – Харків: Основа, 2021. – 96 с.
5. Варга К. О. Освітні екскурсії як засіб формування соціокультурної компетентності дошкільників. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2022. – 120 с.
6. Василенко О. І. Простір дитинства: місце-орієнтоване навчання у старшій групі ЗДО. – Київ: Педагогічна думка, 2023. – 132 с.
7. Гавриш Н. В. Дитина у довкіллі: програма екологічного виховання дошкільників. – Київ: Світич, 2016. – 160 с.
8. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодому науковцю. – Київ: Освіта України, 2015. – 280 с.
9. Гордійчук М. С. Патріотичне виховання дошкільників: зміст і технології. – Кам'янець-Подільський: КПНУ, 2021. – 96 с.
10. Гринюк Н. П. Організація екскурсій і походів з дошкільниками: безпека, маршрут, зміст. – Тернопіль: Мандрівець, 2020. – 104 с.
11. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. – Київ: Академвидав, 2012. – 352 с.
12. ДНЗ. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). – Київ: МОН України, 2021. – 64 с.
13. Дужа Т. О. Музейна педагогіка у ЗДО: сценарії інтерактивних занять. – Львів: Світ, 2019. – 88 с.
14. Жулкевич І. В. Регіонознавство для педагогів: навч.-метод. посібник. – Рівне: Овід, 2018. – 128 с.

15. Загородня Л. М. Краєзнавчі проекти в дошкільлі: методика розроблення та оцінювання. – Київ: Ранок, 2022. – 96 с.
16. Іванюк Г. І. Освітні стежки рідного краю: польові дослідження з дітьми 5–6 років. – Луцьк: ВНУ, 2020. – 100 с.
17. Калуська Л. П. Туристсько-екскурсійна діяльність у педагогіці: теорія і практика. – Івано-Франківськ: Плай, 2017. – 180 с.
18. Караман О. Л. Формування громадянської ідентичності дошкільників засобами краєзнавства. – Київ: НПУ ім. М. Драгоманова, 2021. – 140 с.
19. Кармазіна Н. А. Освітні подорожі містом: маршрути для старших дошкільників. – Харків: Основа, 2023. – 80 с.
20. Коваленко О. В. Дитина і місто: урбаністичні екскурсії в ЗДО. – Одеса: ОНУ, 2022. – 112 с.
21. Ковшун Н. В. Екологічні стежини: польові практикуми для ЗДО. – Полтава: ПНПУ, 2019. – 88 с.
22. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного закладу: концепції і технології. – Запоріжжя: ЗНУ, 2021. – 230 с.
23. Левченко Т. В. Туристичні мандрівки з дошкільниками: організаційно-методичні аспекти. – Київ: Освіта, 2018. – 96 с.
24. Лисенко Н. О. Безпечна поведінка під час екскурсій і походів у ЗДО. – Київ: Абетка, 2020. – 72 с.
25. Лук'яненко І. С. Ландшафт і дитина: феноменологія «близької природи» в дошкільлі. – Чернігів: ЧНПУ, 2019. – 148 с.
26. Малинівська І. М. Місцева спадщина в освіті: моделі партнерства ЗДО–родина–громада. – Київ: Факт, 2022. – 120 с.
27. Матвійчук Н. М. Краєзнавчий компонент у змісті дошкільної освіти. – Рівне: НУВГП, 2020. – 132 с.
28. Михайленко Т. Є. Ігрові маршрути та квести для старших дошкільників. – Київ: Літера ЛТД, 2021. – 96 с.
29. МОН України. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (оновлена редакція). – Київ: МОН, 2025. – 40 с.

30. НУШ у дошкіллі. Методичні рекомендації для педагогів ЗДО. – Київ: МОН України, 2022. – 68 с.
31. Олешко С. В. Проектна діяльність у краєзнавчій роботі з дошкільниками. – Дніпро: ДНУ, 2018. – 84 с.
32. Оніщенко О. В. Культурна спадщина міста у вихованні дошкільників: музейні практики. – Київ: Ін-т обдарованої дитини НАПН, 2021. – 128 с.
33. Пангелова Н. П. Прогулянки, екскурсії, подорожі: методика для вихователя. – Харків: Основа, 2017. – 96 с.
34. Підласий І. П. Педагогіка: посібник для вчителя. – Київ: Освіта, 2019. – 368 с.
35. Піроженко Т. О. Ігровий розвиток дошкільника: психолого-педагогічні аспекти. – Київ: НАПН України, 2018. – 192 с.
36. Пометун О. І., Піроженко Л. В. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. – Київ: А.С.К., 2016. – 192 с.
37. Предков Ю. І. Туризм і краєзнавство: методика організації. – Київ: Центр учбової літератури, 2016. – 176 с.
38. Проценко О. М. Освіта для сталого розвитку у ЗДО: програми та практики. – Київ: Педагогічна думка, 2020. – 104 с.
39. Романенко Л. Ф. Екскурсійна справа: безпека, логістика, сценарії. – Київ: КНТЕУ, 2019. – 200 с.
40. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. – Київ: Грамота, 2019. – 384 с.
41. Сиса О. П. Гео-краєзнавчі студії у дошкіллі: методичні розвідки. – Херсон: ХДУ, 2021. – 92 с.
42. Сисоєва С. О. Компетентнісно орієнтована освіта: теорія і практика. – Київ: ЕКМО, 2016. – 312 с.
43. Скороход І. М. Локальна історія для найменших: методика роботи у старшій групі ЗДО. – Львів: ЛОІППО, 2022. – 88 с.
44. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. – Київ: Радянська школа (передрук), 2018. – 384 с.

45. Тарасенко Г. М. Польові міні-дослідження з дошкільниками: природа, місто, культура. – Черкаси: ЧДПУ, 2023. – 108 с.
46. Титаренко Т. М. Особистість і простір: психологія життєвого світу дитини. – Київ: Либідь, 2017. – 192 с.
47. Ткаченко О. В. Освітні подорожі як технологія формування ключових компетентностей дошкільника. – Вінниця: Нова Книга, 2021. – 120 с.
48. Федоренко О. В. Партнерство з батьками у краєзнавчих проєктах ЗДО. – Київ: Шкільний світ, 2020. – 76 с.
49. Хворостина Н. Ю. Краєзнавчі квести в освітньому середовищі ЗДО. – Полтава: АСМІ, 2022. – 84 с.
50. Ціннісні орієнтири дошкільної освіти: метод. рекомендації. – Київ: НАПН України, 2020. – 68 с.
51. Чаплигін К. О. Дитяча туристична безпека: poradnik для педагога і батьків. – Київ: Алатон, 2019. – 88 с.
52. Шевченко Г. П. Мандрівки рідним краєм: маршрути для дітей 5–6 років. – Харків: Основа, 2018. – 92 с.
53. Beames S., Higgins P., Nicol R. Learning Outside the Classroom: Theory and Guidelines. – London: Routledge, 2012. – 240 p.
54. Chawla L. Growing Up in an Urbanising World. – London: Earthscan, 2002. – 216 p.
55. Dillon J. et al. The Value of Outdoor Learning: Evidence Syntheses for Schools and Early Years. – London: NFER, 2006. – 72 p.
56. Kent M., Gilbertson D., Hunt C. Fieldwork in Geography Education. – London: RoutledgeFalmer, 1997. – 212 p.
57. Louv R. Last Child in the Woods: Saving Our Children from Nature-Deficit Disorder. – Chapel Hill: Algonquin Books, 2008. – 390 p.
58. Sobel D. Place-Based Education: Connecting Classrooms & Communities. – Great Barrington, MA: Orion, 2004. – 144 p.
59. Tilden F. Interpreting Our Heritage. – Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2007 (orig. 1957). – 208 p.

60. UNESCO. Education for Sustainable Development: A Roadmap for Achieving SDG 4.7. – Paris: UNESCO, 2020. – 60 p.